

Muda Kabla ya Kristo

Na Randolph Dunn

"Hapo mwanzo Mungu aliziumba mbingu na nchi. Basi nchi ilikuwa ukiwa, tena utupu, na giza lilikuwa juu ya uso wa vilindi vya maji, na Roho wa Mungu alikuwa akitulia juu ya maji. Mungu akasema, Iwe nuru; ikawa nuru." Yohana katika sura ya kwanza anasema, "Hapo mwanzo kulikuwako Neno, naye Neno alikuwako kwa Mungu, naye Neno alikuwa Mungu. Alikuwako kwa Mungu hapo mwanzo. Kwa yeye vitu vyote vilifanyika; pasipo yeye hakikufanyika chochote kilichofanyika." Kitu pekee ambacho mwanadamu anajua kuhusu mwanzo ni kile ambacho Mungu amechagua kumfunulia. Nadharia za "wanaume waliojifunza" hazijathibitishwa na mara nyingi ni kinyume na kile kilichofunuliwa.

Siku ya mwisho ya uumbaji kama kumbukumbu "Mungu akasema, Na tumfanye mtu kwa mfano wetu, kwa sura yetu, wakatawale samaki wa baharini na ndege wa angani, na wanyama, na nchi yote pia, na kila chenye kutambaa kitambaacho juu ya nchi. Mungu akaumba mtu kwa mfano wake, kwa mfano wa Mungu aliwaumba mwanamume na mwanamke. Uumbaji huu ulikuwa tofauti na uumbaji wake mwingine wote kwani mwanadamu aliumbwa kwa sura ya Mungu, kwa mfano wake. Mwanadamu sio nakala halisi ya Mungu. Mwanadamu aliumbwa mwili na damu wakati Mungu ni roho.

Mungu alimweka mwanadamu katikati ya viumbe vingine ili atawale na kuwa na mamlaka juu yake. Alimwambia mtu huyo, Adamu, afanye kazi na kuitunza. "BWANA Mungu akamwagiza huyo mtu, akisema, Matunda ya mti wo wote wa bustani unaweza kula, lakini matunda ya mti wa ujuzi wa mema na mabaya usile, kwa maana utakapokula matunda ya mti huo utakufa hakika."

Ibilisi alichukua sura ya nyoka ili kumjaribu Hawa, akimdanganya. "Mwanamke alipoona ya kuwa tunda la ule mti ni la kufaa kwa chakula, lapendeza macho, na kutamanika kwa hekima, alitwaa na akala, akampa na mumewe, naye akala."

Yakobo anafanua mchakato wa majaribu: "lakini kila mtu hujaribiwa anapovutwa na kudanganywa na tamaa yake mwenyewe. Kisha tamaa ikiisha kuchukua mimba huzaa dhambi, na dhambi ikiisha kukomaa huzaa mauti."

Kwa Hawa tunda lilikuwa la kupendeza machoni na lilitamanika kumfanya awe na hekima lakini kutotii kuna matokeo. Katika kesi hii, matokeo yalikuwa mara moja. Hata hivyo, katika hali fulani, dhambi inaweza isipatikane mpaka hukumu inapomkabili Mungu. Waliondolewa peponi hadi nchi ya taabu na maumivu. Mungu akamwambia nyoka "Kwa sababu umefanya hivi, umelaaniwa wewe kuliko wanyama wote wa kufugwa na wanyama wote wa mwituni! Utatambaa kwa tumbo lako, na utakula mavumbi siku zote za maisha yako. Nami nitaweka uadui kati yako na huyo mwanamke, na kati ya uzao wako na uzao wake; yeye atakuponda kichwa, na wewe utampiga kisigino." Akamwambia mwanamke, Hakika nitakuzidishia uchungu katika kuzaa kwako; Akamwambia Adamu, Kwa kuwa ulimsikiliza mkeo, ukala matunda ya mti ambao nalikuagiza, usile, ardhi imelaaniwa kwa ajili yako; kwa taabu yako utakula siku zote za maisha yako; wewe ni na mavumbini utarudi."

Kwa dhambi hii, wote wawili Adamu na Hawa walitenganishwa na Mungu na walihitaji kuunganishwa tena Naye. Upatanisho huu ungehitaji dhabihu kamilifu kwa ajili ya dhambi yao ya kutotii.

Maswali

1. Maagizo pekee ambayo Mungu alimpa Adamu ni kutokula matunda ya mti wa ujuzi wa mema na mabaya.
Kweli _____ Uongo _____
2. Adamu, kwa hiyo wanadamu wote, waliumbwa _____ kama Mungu kabisa.
B _____ kama wanyama wengine wote waliopumua hewa.
C _____ kwa mfano wa Mungu.
3. Hawa hakuelewa kwamba asile matunda ya mti wa ujuzi wa mema na mabaya.
Kweli _____ Uongo _____
4. Adamu na Hawa walifanya dhambi kwa sababu
A _____ walikula tunda lililokatazwa kwa sababu walikuwa na njaa.
B _____ shetani katika umbo la nyoka aliwalazimisha kula tunda lililokatazwa.
C _____ hawakumtii Mungu kwa kukubali majaribu na kula tunda lililokatazwa.

5. Kwa kuwa Hawa alikula tunda lililokatanzwa, Adamu hakuwa na chaguo kama vile Mungu alikuwa amemwekea Hawa.

Kweli _____ Uongo _____

Sura ya 2

Matokeo yake yalikuwa kutengwa na Mungu, maumivu, na kifo. Hata hivyo, maumivu yao makubwa zaidi huenda yalikuwa wakati mwana mmoja, Kaini, alipomwua mwana mwingine, Abeli. Dhambi ilikuwepo kabla ya mauaji kwani moyo wa Kaini haukuwa safi na mcha Mungu. Wote Kaini na Habili walitoa dhambi kwa Mungu. Lakini Kaini alikasirika kwa sababu sadaka ya Abeli kwa Mungu ilikubaliwa na toleo lake lilikataliwa.

Kitabu cha Waebrania kinasema kwamba toleo la Habili lilikuwa kwa imani. Sasa imani inategemea maarifa na upendo. Kwa hiyo tendo na mtazamo wa Abeli ulimpendeza Mungu ilhali wa Kaini hakumpendeza. Mungu alisema kuhusu dhambi ya Kaini "ukitenda lililo sawa, je, hutakubaliwa? Lakini usipotenda lililo sawa, dhambi inakuotea mlangoni; inatamani kuwa na wewe, lakini lazima uishinde."

Kwa hiyo, inaonekana kitu ambacho Kaini alitoa hakikukubalika au mtazamo wake haukukubalika, au yote mawili. Huenda hakutoa kilicho bora zaidi alichokuwa nacho, anaweza kuwa ametoa kitu ambacho hakijaidhinishwa au alitoa kile kilichotakiwa lakini kwa mtazamo tofauti na upendo wa Mungu. Hata hali iweje, Mungu hakupendezwa na Kaini alijua sababu. Kama adhabu, ardhi isingemletea matunda na angekuwa mzururaji asiyetulia.

Mungu alimwambia Nuhu alichopaswa kufanya ili kuwaokoa watu waadilifu wasiangamie katika gharika iliyokuwa karibu. Bila shaka maagizo haya yalionekana kuwa yasiyo ya kawaida lakini ya wazi sana. Huenda Noa hata alitilia shaka jinsi mashua iliyotengenezwa kwa mbao za aina moja tu kwa urefu, upana, na juu sana ikiwa na dirisha na mlango mmoja tu ingeweza kumwokoza yeye na familia yake. Hata hivyo, alianza kujenga safina mara moja akiwaonya wengine kuhusu matokeo ya maisha yao ya uasi na dhambi. "Kwa imani Nuhu alipoonywa juu ya mambo ambayo bado hayajaonekana, kwa hofu takatifu alijenga safina ili kuokoa jamaa yake. Kwa imani yake alihukumu ulimwengu na akawa mrithi wa haki ipatikanayo kwa imani."

Maswali

1. Sadaka ya Kaini haikukubalika kwa sababu

_____ ilikuwa ni sadaka ya nafaka badala ya mnyama

B _____ Kaini hakuwa mtii hivyo alitenda dhambi kwa sadaka yake

C _____ alijiwekea kilicho bora zaidi

D _____ haijafichuliwa

2. Nuhu alifuata mpango wa Mungu sawasawa na hakubadilisha maoni yake mwenyewe badala ya ya Mungu.

Kweli _____ Si kweli _____

3. Imani ya Nuhu ilijengwa juu yake

_____ hisia zake kuhusu kile ambacho Mungu alitaka.

B _____ maoni ya mtu mwingine kuhusu kile ambacho Mungu alitaka.

C _____ ujuzi wa kile Mungu alisema anataka.

4. Mungu huchukizwa pale walioumbwa kwa mfano wake wanapoasi.

Kweli _____ Si kweli _____

5. Hakuna matokeo ya kuasi na kutomtii Mungu.

Kweli _____ Uongo _____

Baada ya safina kukamilika Nuhu na familia yake waliingia ndani ya safina na Mungu akawafanya wanyama waliopumua hewa waingie ndani ya safina. Baada ya Mungu kufunga mlango, alifungua chemchemi za vilindi vya maji na madirisha ya mbinguni ili kuijaza dunia. Baada ya siku na miezi, maji yalipungua. Kisha Noa, familia yake, na wanyama wakatoka katika safina.

Noa akajenga madhabahu mara moja, akatoa dhabihu, na kumwabudu Mungu. Sadaka hii ilimpendeza Mungu “BWANA akasikia harufu ya kumpendeza, akasema moyoni mwake, Sitailaani nchi tena kamwe kwa sababu ya mwanadamu, ijapokuwa kila mwelekeo wa moyo wake ni mbaya tangu utotoni; wala sitaharibu tena kiumbe chenye uhai kama nilivyofanya. Muda wa kudumu nchi, majira ya kupanda na mavuno, baridi na joto, kiangazi na baridi, mchana na usiku” Mungu hatatoa amri kamwe.

- Kila kitu kinachoishi na kinachotembea kitakuwa chakula chako,
- Kama vile nilivyowapa mimea ya kijani, sasa ninawapa kila kitu.
- Lakini msile nyama iliyo na damu ya uhai ndani yake.
- Na kwa damu yako ya maisha hakika nitadai hesabu. Nitadai hesabu kutoka kwa kila mnyama. Na kutoka kwa kila mtu, pia, nitadai hesabu kwa maisha ya mwenzake.
- Atakayemwaga damu ya mwanadamu, damu yake itamwagwa na mwanadamu; kwa maana kwa mfano wa Mungu alimfanya mwanadamu.
- Nanyi zaeni, mkaongezeke; mkaongezeke juu ya nchi na kuongezeka juu yake.

Kisha Mungu akaweka agano na Nuhu na kila kiumbe hai. Lakini dhambi ilibisha hodi tena kwa vile Hamu alionyesha kutomheshimu baba yake ambapo alilaaniwa kuwa mtumwa wa ndugu zake.

“Tena, kwa kuwa hawakuona inafaa kuwa na elimu ya Mungu, aliwaacha wafuate akili zao potovu, wayafanye yasiyopasa kufanywa; wamejawa na kila aina ya uovu, na uovu, na ulafi, na ufidia; wamejaa husuda, na uuaji, na fitina, na hila, na uovu; wanabuni njia za kutenda maovu; hawatii wazazi wao; hawana akili, wasio na imani, wasio na huruma, na wakatili, ijapokuwa wanajua amri ya uadilifu ya Mungu kwamba wale wanaofanya mambo hayo wanastahili kifo, wao si tu kwamba wanaendelea kufanya mambo hayo hayo bali pia wanakubali wale wanaofanya mambo hayo. Ona ulinganifu kati ya siku za Nuhu na hali yetu:

- Watu walikuwa wenye dhambi na sisi ni wenye dhambi “kwa maana wote wamefanya dhambi na kupungukiwa na utukufu wa Mungu.”
- Walikuwa karibu kufa na tunaweza pia "Niliwaambia ya kwamba mtakufa katika dhambi zenu."
- Nuhu aliambiwa cha kufanya ili kuwaokoa wenye haki na sisi pia tumeambiwa.
- Kwa maana tusipoamini ya kwamba Yesu ni Mwana wa Mungu, hakika tutakufa katika dhambi zetu.”
- Watu wote wa siku za Nuhu walikuwa na chaguo la kufanya na sisi pia tuna chaguo.
- “Nawaambia, wakati wa neema ya Mungu ndio sasa, siku ya wokovu ndiyo sasa.”
- Maswali
- 1. Nuhu alihesabiwa kuwa mwenye haki kwa sababu alijenga safina na kuwaokoa wanadamu.
 - Kweli _____ Uongo _____
- 2. Ni wakati gani unaokubalika kwa wokovu wa mtu?
 - A _____ Baada ya mtu kupanda shayiri mwitu.
 - B _____ Wakati shinikizo la wakati si kubwa sana
 - C _____ Hakuna wakati kama sasa.
 - _____

- 3. Ni nini kinachotukia watu wanapokataa kuwa na Mungu katika ujuzi wao?
- A _____ Hujachelewa sana kukubali wito wa Mungu.
- B _____ Muda utautuliza moyo na kujenga hamu ya kumjua Yeye.
- C _____ Mungu huwakabidhi kwa tamaa zao.
-
- 4. Kufuatia ibada ya Nuhu kwa Mungu, Mungu aliahidi kutoharibu tena viumbe vyote vilivyo hai kwa maji.
- Kweli _____ Uongo _____
- 5. Wale wasiomwamini Yesu ni Kristo watakufa katika dhambi zao
- Kweli _____ Uongo _____

•

Sura ya 4

Miaka iliyofuata jaribu la Adamu na Hawa na kukubali kwao tamaa zao badala ya kumtii Mungu, miaka mia mbili na tisini kufuatia gharika, na mamia ya miaka kabla ya Mungu kumpa Musa Amri juu ya Jiwe, Tera alimzaa Abram. Baada ya kuwa mtu mzima, Mungu alitoa ahadi kwa Abram. "BWANA akamwambia Abram, Ondoka katika nchi yako, na watu wako, na nyumba ya baba yako, uende hata nchi nitakayokuonyesha; nami nitakufanya wewe kuwa taifa kubwa, na kukubariki; na kulikuza jina lako, nawe utakuwa baraka; nitawabariki wakubariki, na kila akulaaniye nitamlaani; kupitia wewe mataifa yote ya dunia yatabarikiwa." Mungu alibadilisha jina la Abram kuwa Ibrahimu alipoweka agano lake pamoja naye. Kwa hiyo, Abrahamu aliondoka nyumbani kwake na kwenda Kanaani.

Katika Waebrania 11 tunasoma, "Kwa imani aliiweka makao yake katika nchi ya ahadi kama mgeni katika nchi ya ugeni, akakaa katika hema, kama Isaka na Yakobo, waliokuwa warithi pamoja naye wa ahadi iyo hiyo. Maana alikuwa akiutazamia mji wenye misingi, ambao mwenye kuubuni na kuujenga ni Mungu." Inapaswa kuwa wazi kwamba ahadi ya Mungu kwa Abrahamu ilikuwa kwa wanadamu wote badala ya taifa moja.

Abrahamu na Sara, mke wake, hawakuwa na mtoto ingawa Mungu alikuwa ameahidi wangukuwa na wazao wengi. Walikosa subira ili Mungu atimize ahadi yake ya mwana. Kwa kutumia akili za kibinadamu, walichukua mambo mikononi mwao. Hatua yao ya kukosa subira ilisababisha migogoro mikubwa baadaye kati ya wazao wa Ishmaeli, mzaliwa wa kwanza wa Abrahamu kupitia mjakazi wa Sara, na wale wa Isaka, mwana wa ahadi wa Abrahamu na Sara. Mungu alingoja mpaka isingewezekana kimwili kwa Ibrahimu na Sara kupata mtoto hivyo watakapopata mtoto pasingekuwa na shaka kwamba ilikuwa ni matokeo ya moja kwa moja ya ahadi ya Mungu na imani yao.

Ibrahimu akawa baba wa mataifa mengi na alijulikana kama baba wa waaminifu, lakini hakuwa na dhambi. Alidanganya zaidi ya tukio moja. Alipokabiliwa na Mungu alitubu na kuweka imani na tumaini lake Kwake. Kupitia wazao wa Ibrahimu, Isaka, na Yakobo, mwokozi angekuja ulimwenguni kuwakomboa waaminifu watiifu.

"Abramu alipokuwa mwenye umri wa miaka tisini na kenda, BWANA akamtokea, akasema, Mimi ni Mungu Mwenyezi, tembea mbele yangu, uwe mkamilifu, nitalithibitisha agano langu kati ya mimi na wewe, nami nitakuzidishia sana." Agano hilo lilitiwa muhuri na utii wa Ibrahimu kwa amri ya Mungu ya kuwatahiri wanaume wote. Hii ilikuwa kabla ya wao kupata watoto na mamia ya miaka kabla ya Sheria kutolewa kwa Musa. Karibu mwaka mmoja baadaye Isaka alizaliwa na Ibrahimu akamtahiri siku ya nane kulingana na agano.

Baadaye, Isaka alipokuwa mzee, Mungu alimwamuru Abrahamu amtoe Isaka kama dhahibu ya kuteketezwa. Hili lilikuwa jaribu la imani ya Ibrahimu. Ibrahimu alifikiri kwamba kwa kuwa Mungu alimpa Isaka wakati

haiwezekani yeye na Sara kupata mtoto wa kiume basi angeweza kumfufua Isaka kutoka kwa wafu ili kutimiza ahadi yake.

Je, ni nini cha maana sana kuhusu uhusiano huu kati ya Mungu na Ibrahimu? Kwanza kabisa, Mungu anahitaji uaminifu wa utii. Kupitia imani ya Ibrahimu, ahadi ya Mungu ya kuandaa njia ya mwanadamu kupatanishwa Naye ilianzishwa. Haingetimizwa hadi miaka mingi baadaye wakati Yesu wa Nazareti, kupitia uaminifu kamili wa utiifu, angejitoa mwenyewe kuwa dhabihu ya upatanisho kwa ajili ya dhambi za wanadamu. Ilikuwa kupitia Isaka, mwana wa ahadi, si Ishmaeli mzaliwa wake wa kwanza, kwamba agano lingeendelezwa kama vile Yesu alivyokuwa mzao wa Isaka kupitia kwa Daudi.

Ilikuwa ni ahadi ya Mungu kwamba kupitia Abrahamu mataifa yote ya dunia yangebarikiwa. Kwa hiyo, hakuna njia ambayo mwanadamu anaweza kupata upatanisho wake. Ni ahadi na suala la mtazamo, imani, na utii kwa Yesu Kristo, na Ujumbe Wake wa Upatanisho. Haipaswi kustaajabisha sana kwamba Mungu huwabariki watiifu waaminifu na kuwanyima urithi waasi waasi.

Maswali

- Ahadi ya Mungu kwa Ibrahimu kwamba mzao wake angebariki wanadamu wote ilitolewa
A ____ kufuatia kutolewa kwa Wakuu Kumi.
B ____ wakati Ibrahimu alipomtoa Isaka kama dhabihu kwa Mungu.
C ____ akiwa na baba yake, Tera, kabla ya kwenda Kanaani.
- Agano la Mungu na Ibrahimu liliegemezwa juu ya utayari wa Ibrahimu kuweka tumaini lake kwa Mungu.
Kweli ____ Uongo ____
- Mungu aliokoa maisha ya Isaka ya kimwili kwa sababu ya imani na utii wa Ibrahimu.
Kweli ____ Uongo ____
- Ibrahimu alijulikana kama baba wa waaminifu kwa sababu alimwamini Mungu.
Kweli ____ Uongo ____
- Mungu ni mwaminifu katika kutimiza ahadi zake.
Kweli ____ Uongo ____

Sura ya 5

Kwa sababu ya matatizo kati ya wachungaji wa Abrahamu na Loti, mpwa wake, Abrahamu alimruhusu Loti achague nchi yake na Abrahamu angechukua eneo lingine. Loti alichagua eneo lililo bora zaidi karibu na jiji la Sodoma.

"BWANA akasema, Kwa sababu kilio juu ya Sodoma na Gomora ni kikubwa, na kwa kuwa dhambi yao ni nzito sana, nitashuka sasa, nione kama wamefanya kabisa sawasawa na kilio kilichonijia; kama sivyo, nitajua." Kabla ya Mungu kutuma malaika kuharibu Sodoma, alifunua mipango yake kwa Ibrahimu ambaye alimsihi Mungu kuokoa Sodoma kwa sababu ya watu waadilifu wanaoishi huko. Lakini walikuwa wachache sana. Kwa hiyo malaika wa Mungu katika sura ya wanadamu walitokea jioni wakiingia katika jiji la Sodoma. Lutu alipowaona wageni hao, alisisitiza waingie nyumbani kwake chini ya ulinzi wake.

Uovu wa Sodoma unaonekana wazi katika yafuatayo; "Basi kabla hawajalala, watu wa mji, watu wa Sodoma, wazee kwa vijana, watu wote kutoka pande zote, wakaizunguka nyumba. Wakamwita Loti, wakamwambia, Wako wapi wale watu waliokuja kwako usiku huu? Ututoe nje ili tupate kuwajua kimwili." Basi Lutu akawatokea mlangoni, akafunga mlango nyuma yake, akasema, Tafadhali, ndugu zangu, msifanye uovu huu! Tazama, nina binti wawili ambao hawajamjua mume; tafadhali, niruhusu niwatoe nje kwenu, nanyi mwaweza kuwatendea kama mnavyotaka; lakini msiwatendee chochote watu hawa, kwa sababu hii ndiyo sababu wamekuja chini ya uvuli wa dari yangu. Wakasema, Simama nyuma! Ndipo wakasema, 'Huyu alikuja kukaa hapa, naye anaendelea kuwa mwamuzi; sasa tutakutendea mabaya kuliko wao. Kwa hiyo, wakamsonga sana

yule mtu Loti na wakakaribia kuuvunja mlango. Lakini wale malaika wakanyosha mikono yao, wakamvuta Lutu ndani ya nyumba pamoja nao, wakafunga mlango."

Malaika walimweleza Lutu kusudi la utume wao hivyo, "Kulipopambazuka, malaika wakamhimiza Lutu afanye haraka, wakisema, 'Ondoka, umchukue mke wako na binti zako wawili walio hapa, usije ukaangamizwa katika adhabu ya mji.'" "Fanya haraka, ukimbilie huko. Kwa maana siwezi kufanya chochote mpaka ufike huko.' Jua lilikuwa limechomoza juu ya nchi wakati Loti aliingia Soari. Ndipo BWANA akanyesha kiberiti na moto juu ya Sodom na Gomora kutoka mbinguni kwa Yehova.

Mungu aliwaondoa Adamu na Hawa kutoka katika bustani ya Edeni kwa sababu ya kutotii na kuwaangamiza kwa maji watu wote kwa sababu ya uovu wa mwanadamu na nia mbaya ya moyo wake, utu wa ndani wa mwanadamu, isipokuwa Nuhu, familia yake, na wanyama waliochaguliwa. Sasa aliiangamiza Sodom na Gomora kwa moto kwa sababu ya uovu mbaya sana. Inapaswa kuwa dhahiri kwamba kutotii na uovu havivumiliwi na Mungu na wale wanaofanya hivyo pia wataangamizwa isipokuwa waache uovu wao na kutii mapenzi ya Mungu.

Maswali

1. Ni dhambi gani iliyokuwa kubwa hata Mungu akaamua kuiangamiza Sodom na Gomora?

- A _____ Utoaji mimba
- B _____ Ibada ya shetani
- C _____ Ushoga

2. Lutu alichagua nchi ya mashariki ya Yordani kwa sababu

- A _____ alitamani maisha ya jiji yaliyotolewa na Sodom na Gomora.
- B _____ yeye na Ibrahimu walipokuwa wakibishana kila mara.
- C _____ ardhi ilionekana kuwa ardhi bora zaidi.
- D _____ Biblia haisemi.

3. Kutomtii Mungu kulisababisha matatizo

- A _____ katika bustani ya Edeni.
- B _____ pamoja na watu wa siku za Nuhu.
- C _____ katika miji ya Sodom na Gomora.
- D _____ yote hapo juu.

4. Uharibifu wa eneo karibu na Sodom na Gomora uliathiri tu wanaume ambao walijaribu kuwatia unajisi wanaume [malaika] waliomtembelea Loti.

Kweli _____ Uongo _____

5. Ibrahimu alimsihi Mungu kuokoa miji ya Sodom na Gomora kwa sababu ya watu waadilifu wanaoishi katika miji hiyo.

Kweli _____ Uongo _____

Sura ya 6

Mungu alimwita Ibrahimu alipokuwa akiishi Uru wa Wakaldayo aende nchi ya mbali. Hakuwa na mahali pa kuita nyumbani; ahadi tu kwamba wazao wake siku moja watapata nyumba. Miaka mingi baadaye wazao wa Abrahamu wangekuwa watumwa huko Misri. Mungu kupitia Musa aliwakomboa kutoka utumwani na kwenda katika nchi ya urithi wao, nchi ambayo Abrahamu alitangatanga. Hii inafanana sana na kukaa kwetu kwa muda mfupi hapa duniani katikati ya uovu tukiwa watumwa wa dhambi. Mungu kupitia Kristo atatukomboa kwa kuishi kwa utiifu na kwa uaminifu kutoka kwa utumwa wa dhambi hadi nyumbani mbinguni.

Safari yao ya kuingia katika nchi hiyo ya mbali, Misri, ilianza kwa tendo la woga la wana wa Yakobo kwa ndugu mdogo, Yosefu, walipomuza kwa kikundi cha Waishmaeli, wazao wa mwana mzaliwa wa kwanza wa Abrahamu. Walimuza kama mtumwa wa kawaida kisha wakamdanganya Yakobo aamini kwamba Yusufu alikuwa ameuawa na mnyama mwitu. Kumbuka, Yakobo pia alikuwa amemdanganya baba yake ili apokee baraka. Yusufu aliendelea kuwa mwaminifu kwa Mungu na Mungu alimtumia katika mpango wake wa kuunda taifa kubwa kutoka kwa uzao wa Ibrahimu. Hili lingetukia baada ya miaka mingi ya utumwa miongoni mwa watu walioabudu viumbe badala ya Mungu Mweza-Yote.

Baada ya miaka mia nne huko Misri Musa alizaliwa. Wazazi wake walikaidi amri za Farao za kumuua mtoto na wakamficha. Walitenda kwa uadilifu kwa kuwa tayari kuasi amri ya Farao badala ya kuasi amri ya Mungu. "Kwa imani wazazi wa Musa walimficha kwa muda wa miezi mitatu baada ya kuzaliwa kwake, kwa sababu waliona kwamba hakuwa mtoto wa kawaida, wala hawakuigopa amri ya mfalme. Musa alipatikana na binti Farao ambaye alimhurumia. Dada yake Musa akamwita mama yake na "binti Farao akamwambia, Mchukue mtoto huyu, ukaninyonyeshee, nami nitakulipa." Basi, huyo mwanamke akamchukua mtoto huyo na kumnyonyesha mtoto huyo alipokua, akampeleka kwa binti ya Farao, naye akawa mwanawe, akamwita Musa, akisema, 'Nilimtoa majini.

"Kwa imani Musa alipokuwa mtu mzima, alikataa kuitwa mwana wa binti Farao; alichagua kudhulumiwa pamoja na watu wa Mungu kuliko kujifurahisha katika dhambi kwa kitambo kidogo. Aliona fedheha kwa ajili ya Kristo kuwa ni ya thamani kuu kuliko hazina za Misri, kwa maana alikuwa anatazamia kupata thawabu yake. Kwa imani alimwacha mfalme asiye na woga, kwa sababu alimwacha Misri, lakini hakumcha mfalme. asiyeonekana." Baada ya kufundishwa katika njia zote za Wamisri kwa muda wa miaka arobaini, Mungu alimzoeza Musa kwa miaka mingine arobaini kama mchungaji kabla ya kumwita awaongoze wazao wa Ibrahimu kutoka katika utumwa wa nchi iliyoahidiwa zamani kwa Ibrahimu, Isaka, na Yakobo. Kwa hiyo Mungu akawatuma Musa na Haruni kwa Farao kumtaka Farao awaruhusu Waisraeli waende kumwabudu. Mungu alimpa Farao na Wamisri nafasi kumi za kuchagua utii badala ya uharibifu. Farao alionekana kutambua uwezo wa Mungu lakini kwa kila nafasi iliyokuwa ikipita, ilikuwa rahisi kwake kukataa. Baada ya kifo cha mzaliwa wake wa kwanza, aliwambia Waisraeli waondoke. Waliondoka, lakini alibadili mawazo yake na kuwafuata ili kuwarudisha utumwani.

Ilikuwa kwenye Bahari Nyekundu ambapo Waisraeli walipaswa kufanya uamuzi wa kumtii Mungu au kurudi utumwani. Hapo pia ndipo Farao na jeshi lake walizikwa katika maji ya bahari. Taifa jipya, lililowekwa huru kutoka kwa utumwa, lilizuka upande mwingine. Hawakuingia Kanaani mara moja kwani imani yao ilikuwa dhaifu. Waliikataa ripoti ya Yoshua na Kalebu waliomtumaini Mungu. Ilichukua miaka arobaini kabla ya kuwa tayari kutii na kudai nchi yao ya ahadi. Ijapokuwa nchi hii walipewa kwa neema ya Mungu ilibidi wapigane na maadi wa Mungu ili wakae humo.

Kwa hiyo, walitangatanga jangwani, karibu na nchi yao ya ahadi, kwa muda wa miaka arobaini, bila kuingia katika Nchi ya Ahadi. Haikuwa mpaka wanaume wote zaidi ya ishirini walipokufa (isipokuwa Yoshua na Kalebu) ndipo wangeruhusiwa kuingia katika Nchi ya Ahadi. Musa alikatazwa na Mungu kuwaongoza kuingia Kanaani. Badala yake, alikuwa Yoshua, msaidizi mwaminifu wa Musa. Mara tu walipoweka imani yao kwa Mungu na kumtii, waliruhusiwa kuingia Nchi yao ya Ahadi. Hii pia ni kama kukimbia kwetu kutoka kwa dhambi. Katika msalaba wa Kristo, ni lazima tufanye uamuzi na kumzika bwana wetu mwenye dhambi katika maji ya ubatizo ili kuinuka kama kiumbe kipya. Paulo alisema katika Warumi sita, hamjui ya kuwa sisi sote tuliobatizwa katika Kristo Yesu tulibatizwa katika mauti yake? Basi tulizikwa pamoja naye kwa njia ya ubatizo katika mauti yake, ili kama vile Kristo alivyofufuka katika wafu kwa njia ya utukufu wa Baba, sisi nasi tupate kuishi maisha mapya. Ikiwa tumeunganika naye namna hii katika kifo chake, bila shaka tutaunganishwa naye katika ufufuo wake. Kwa maana twajua ya kuwa utu wetu wa kale ulisulubishwa pamoja naye, ili mwili wa dhambi ubatilike, tusiwe watumwa wa dhambi tena; kwa maana mtu aliyekufa amewekwa huru mbali na dhambi."

Sisi pia lazima tuwe na imani yenye utii na kupatanishwa na Mungu ili kuingia katika Nchi yetu ya Ahadi, Mbinguni.

Maswali

1. Musa alizaliwa mtumwa lakini akawa mjukuu wa Farao, mtawala wa Misri yote.

Kweli _____ Uongo _____

2. Musa alichagua kutoendelea kuwa mjukuu wa Farao

A _____ kwa sababu Farao alikuwa na ubaguzi kwa wajukuu wengine

B _____ kwa sababu Farao alitesa familia ya kuzaliwa ya Musa.

C _____ kwa imani yake katika Yehova Mungu.

3. Kwa kuwa Mungu aliwapa Kanaani waliokuwa watumwa wa Misri, hawakutakiwa kufanya lolote ili kupokea Nchi yao ya Ahadi.

Kweli _____ Uongo _____

4. Watu ambao ni watumwa wa dhambi leo hawatakiwi kufanya lolote ili kurithi Mbingu, Nchi ya Ahadi ya kiroho.

Kweli _____ Uongo _____

5. Mungu alimfundisha Musa miaka 40 huko Misri na miaka 40 kama mchungaji kabla ya kumteua kuwaongoza Wana wa Israeli kutoka utumwani Misri.

Kweli _____ Uongo _____

Sura ya 7

Walipokuwa njiani kuelekea nchi yao ya ahadi, Mungu alifanya miujiza mingi ya baraka juu ya Waisraeli, iliyo maarufu zaidi ikiwa ni uongozi wa mamilioni ya watumwa kuelekea nchi ambayo Abrahamu aliahidiwa miaka iliyotangulia.

Miezi mitatu baada ya wao kuondoka Misri na karibu miaka mia nne baada ya ahadi ya Mungu kwa Ibrahimu walipiga kambi Sinai. Hapa Mungu alionekana, akimkabidhi Musa amri zake. "BWANA akamwambia Musa, Njoo kwangu mlimani, ukae hapa, nami nitakupa mbao za mawe, pamoja na torati na amri, nilizoziandika kwa mafundisho yao." Tunazirejelea kama Amri Kumi zilizofupishwa hapa chini:

- "Usiwe na miungu mingine ila mimi."
- "Usijifanyie sanamu.
- "Usilitaje bure jina la BWANA, Mungu wako,
- "Ikumbuke siku ya Sabato kwa kuitakasa.
- "Waheshimu baba yako na mama yako."
- "Usiue."
- "Usizini."
- "Usiibe."
- "Usitoe ushuhuda wa uongo juu ya jirani yako."
- "Usitamani kitu chochote cha jirani yako.

Zisome tena na utambue kwamba ni sheria, kanuni, mambo ya kufanya, na mambo yasiyostahili kufanywa. Je, umepata kauli yoyote ya msamaha au imani? Hapana! Je, umeona kwamba ni mmoja au wawili tu waliohusika na moyo, akili au mtazamo wa mtu? Hapana! Agano hili lilikusudiwa kutuleta kwa Kristo, na kama ilivyoelezwa katika Waebrania, nafasi yake inachukuliwa na jipya, agano linalosamehe uovu. "Kwa maana kama lisingalikuwa na ubaya katika agano lile la kwanza, mahali pasingangalitafutwa kwa lingine. Lakini Mungu aliwalaumu watu, akasema, Wakati unakuja, asema Bwana, nitakapofanya agano jipya na nyumba ya Israeli, na nyumba ya Yuda; halitakuwa kama lile agano nililofanya na baba zao, nilipowashika mkono ili kuwatoa katika nchi ya Misri, wala sikuliacha agano langu, kwa sababu hawakuwa waaminifu.

“ ‘Hili ndilo agano nitakalofanya na nyumba ya Israeli baada ya wakati huo, asema Bwana. Nitaweka sheria zangu katika nia zao, na kuziandika katika mioyo yao. Nitakuwa Mungu wao, nao watakuwa watu wangu. Hakuna mtu atakayemfundisha tena jirani yake, wala mtu hatamfundisha ndugu yake, akisema, Mjueni Bwana; kwa maana wote watanjua, tangu aliye mdogo sana hata aliye mkuu; kwa maana sitazikumbuka dhambi zao tena.

"Kwa kuliita agano hili 'mpya,' amelifanya lile la kwanza kuwa kuukuu; na kile ambacho kimepitwa na wakati na kuzeeka kitatoweka hivi karibuni."

Yesu alipokuja, alihubiri ujumbe wa toba, ujumbe wa neema ya Mungu na wa imani, upendo, na upatanisho. Kazi yake ilikuwa "kufanya mapenzi yake aliyenipeleka na kuimaliza kazi yake." Alifungua njia ya msamaha wa dhambi kwa kutoa uhai wake kwa hiari kuwa dhabihu ya upatanisho kwa ajili ya dhambi ZETU, kwa wote wanaomwamini na ambao "waliitii kwa moyo wote namna ya mafundisho mliyokabidhiwa."

"Kabla ya kuja imani hii, tulikuwa tumefungwa kwa sheria, tumefungwa hata imani ifunuliwe. Kwa hiyo, sheria iliwekwa ili kutuongoza kwa Kristo ili tuhesabiwe haki kwa imani. Sasa imani imekuja, hatuko tena chini ya usimamizi wa sheria."

"Na ninyi mlipokuwa mmekufa kwa sababu ya makosa yenu na kutokutahiriwa kwa mwili wenu, aliwafanya hai pamoja naye, akiisha kuwasamehe makosa yote, akiisha kuifuta ile hati ya sheria iliyokuwa juu yetu, iliyokuwa na uadui kwetu; akaiondoa isiwepo tena, akaigongomea msalabani."

Upendo na rehema za Mungu zilitoa dhabihu kamilifu ya damu katika Mwanawe. Kifo cha Kristo kilianzisha "agano jipya", kutoa msamaha wa dhambi na uhuru kutoka kwa dhambi kwa wote wanaotii wito wa toba na utii.

Kwa hiyo, "Neneni na kutenda kama watu watakaohukumiwa kwa sheria iletayo uhuru, kwa maana hukumu bila huruma itaonyeshwa kwa yeyote ambaye hakuwa na huruma. Rehema hushinda hukumu"!

Maswali

1. Mungu alimwita Musa mlimani ili ampe Amri Kumi kwa ajili ya Mungu

A ___ Mataifa na Waisraeli [Wayahudi].

B ___ Wana wa Israeli milele.

C ___ Waisraeli hadi nafasi yake kuchukuliwa na agano lingine na bora zaidi.

2. Amri Kumi, Sheria, ilikuwa ni mwalimu au mlinzi

kuwaleta wanadamu kwenye imani.

Kweli _____ Uongo _____

3. Baadhi ya Amri Kumi zingeweza kuwekwa kwa nje ingawa hazikuwekwa ndani akilini na moyoni.

Kweli _____ Uongo _____

4. Sheria ya Musa ilitoa wokovu, msamaha wa dhambi.

Kweli _____ Uongo _____

5. Mungu aliondoa Sheria ya Musa, "Mwandiko wa matakwa," kwa kuigongomelea msalabani kwa kifo cha Kristo.

Kweli _____ Uongo _____

Sura ya 8

Baada ya kukombolewa kutoka katika utumwa wa Misri na kupokea nchi inayotiririka maziwa na asali, Israeli ilitawaliwa na waamuzi ambao Mungu aliwachagua. Lakini Waisraeli walitaka kuwa kama mataifa yote yaliyowazunguka. Walimkataa Mungu na kutaka mfalme. Kwa hiyo, Mungu aliwapa mfalme - Sauli. Alitawala kwa vile watu walivyotaka - kutawala kwa maoni badala ya kuwa mtumishi mtiifu wa Mungu. Kwa hiyo, Samweli, kwa mwelekezo wa Mungu, alimtia mafuta Daudi kuwa mfalme, ambaye angemtii. Mara nyingi, Daudi alilazimika kumkimbia Sauli kwa sababu Sauli alikuwa akimwinda kama mhalifu wa kawaida anayetaka kumuua. Hata hivyo, licha ya hayo Daudi alikataa kufanya lolote "dhidi ya mpakwa mafuta wa Mungu".

Baada ya kifo cha Sauli, Daudi akawa mfalme. Mungu alisema hivi kuhusu Daudi: "Baada ya kumwondoa Sauli, akamtawaza Daudi kuwa mfalme wao. Akashuhudia akisema, Nimemwona Daudi, mwana wa Yese, mtu anayeupendeza moyo wangu; Kutoka kwa uzao wa mtu huyu, Mungu amewaletea Israeli Mwokozi Yesu, kama alivyoahidi."

Pindi moja watu wa Daudi walikuwa miongoni mwa makundi ya mtu tajiri sana na wakiwa huko walimtendea kwa heshima wakimlinda, bila kuwatesa wachungaji wake au kuchukua chochote chake. Baadaye Daudi alikuwa karibu, watu wake walikuwa na njaa na walihitaji chakula kwa hiyo Daudi akaomba msaada, lakini Nabali, mwanamume mchafu aliyejulikana kwa matendo yake maovu, alikataa ombi la Daudi kwa ukali na bila heshima. Daudi alikasirika sana, akikusudia kumuua, lakini alitubu, akimruhusu Mungu kutekeleza hukumu yake.

Lakini si kila kitu kilikuwa cha kimungu katika maisha ya Daudi. Badala ya kwenda vitani na jeshi lake, alibaki nyumbani. Huko alimwona mwanamke mzuri, akamtamani, na akaagiza afanye uzinzi. Kujifunza alikuwa mjamzito; Daudi aliamuru kuuawa kwa mume wake ili kuficha dhambi yake. Ya kutisha? Ndiyo! Kumpendeza Mungu? Hapana! Daudi alitamani uradhi wa kimwili na akakubali kishawishi hicho. Aliteseka sana kwa ajili ya dhambi hii. Lakini alipokabiliwa na Nathani, mjumbe kutoka kwa Mungu, alikubali uovu wake, akatubu, na kusihhi msamaha. Ingawa alisamehewa, bado alipata matokeo ya matendo yake ya dhambi.

Bila shaka mtazamo wake wa moyo, majuto yake na hamu yake ya kusamehewa ili kupatanishwa na Mungu ndiyo maana Mungu angesema "Nimemwona Daudi, mwana wa Yese, mtu anayeupendeza moyo wangu, atakayefanya mapenzi yangu yote. Hii ndio hali ya kila mtu leo. Sisi sote tumefanya dhambi, tunahitaji mtazamo unaofaa kuelekea dhambi zetu, na tunahitaji kupatanishwa na Mungu.

Mungu alimwahidi Daudi kwamba mmoja wa wazao wake angeketi kwenye kiti chake cha enzi milele, akimaanisha Yesu, Kristo, ambaye ufalme wake hautakuwa na mwisho.

Maswali

1. Daudi alikataa kumdhuru Sauli, Mfalme wa Israeli, kwa vile alikuwa ameteuliwa na Mungu kuwa mfalme na kumfanyia mabaya hakungekuwa anamheshimu Mungu.

Kweli _____ Uongo _____

2. Mtu anayeupendeza moyo wa Mungu mwenyewe maana yake

A _____ ambaye humfundisha Mungu sheria na amri.

B _____ aliye na nguvu katika kuwaongoza watu wa Mungu.

C _____ mtu anayetamani kufanya lililo sawa na anayetaka kurekebisha matendo ya dhambi ambayo huenda amefanya.

3. Daudi ni mfano kwetu kwa kuwa yeye

_____ alikuwa Mfalme mwenye nguvu.

B _____ hakutenda dhambi kwa hiyo Yesu ambaye hakuwa na dhambi angeweza kuwa Mwana wa Daudi.

C _____ alikuwa mwepesi wa kutubu na kuomba rehema ya Mungu alipofahamu dhambi zake.

4. Mungu alipendezwa siku zote na matendo ya Daudi.

Kweli _____ Uongo _____

5. Yesu, mzao wa Daudi, alitoa maisha yake kama dhambi ya upatanisho kwa ajili ya ondoleo la dhambi

Kweli _____ Uongo _____

Sura ya 9

Wakati wa utawala wa wafalme, Mungu alitoa ujumbe wake kupitia wanadamu tunaowaita manabii. Mitume wote walifikisha ujumbe wa Mungu kwa Wana wa Israili lakini si wote waliotoa bishara kuhusu Masihi ajaye. Kwa mamia ya miaka na manabii wengi tofauti zaidi ya unabii hamsini umeandikwa, ambao wote ulitimizwa katika Yesu. Unabii chache zimeorodheshwa hapa chini na kufuatiwa na utimilifu wao wa Agano Jipya.

Unabii Malaki 3:1. "Angalieni, mimi namtuma mjumbe wangu, naye ataitengeneza njia mbele yangu, ndipo BWANA mnayemtafuta atakuja ghafula katika Hekalu lake, yeye ndiye mjumbe wa agano mnayemtaka. Jihadharini, anakuja! asema BWANA wa majeshi.

Utimitizo - Mathayo 2:2. Baada ya Yesu kuzaliwa katika Bethlehemi ya Yudea katika siku za Mfalme Herode, mamajusi kutoka mashariki walifika Yerusalemu na kuuliza, "Yuko wapi yeye aliyezaliwa mfalme wa Wayahudi? Tuliiona nyota yake mashariki nasi tumekuja kumwabudu."

Unabii Mwanzo 49:10. Fimbo ya enzi haitaondoka kwa Yuda, wala fimbo ya mtawala kati ya miguu yake, hata kodi itakapomjia; na watu watamtii yeye.

Utimitifu - Luka 3:23-38. Nasaba ya Yesu inafuatilia ukoo wake hadi kwa Daudi hadi kwa Adamu.

Unabii Yeremia 23:5. Tazama, siku zinakuja, asema BWANA, nitakapomwinulia Daudi Chipukizi la haki, naye atamiliki kama mfalme, na kutenda kwa hekima, na kufanya hukumu na haki katika nchi.

Utimitizo - Mathayo 1:1. Hii ni kumbukumbu ya maisha ya Isa, Masihi, mwana wa Daudi, mwana wa Ibrahim.

Unabii Isaya 7:13-4. Naye akasema, "Sikilizeni basi, enyi nyumba ya Daudi! Je! ni jambo dogo kwenu kuwachosha wanadamu, hata mkamchosha Mungu wangu pia? Kwa hiyo, Bwana mwenyewe atawapa ishara. Tazama, bikira atachukua mimba na kuzaa mtoto mwanamume, naye atamwita jina lake Imanueli.

Utimitizo - Mathayo 1:18. Sasa kuzaliwa kwa Yesu Masihi kulitokea hivi. Mama yake Mariamu alipokuwa ameposwa na Yusufu, kabla hawajaishi pamoja, aligundulika kuwa ana mimba kwa Roho Mtakatifu.

Unabii Mika 5:2. Lakini wewe, Bethlehemi Efratha, uliye mdogo sana kuwa miongoni mwa jamaa za Yuda, kwako atanitokea mtu atakayekuwa mtawala katika Israeli, ambaye kutokea kwake ni tangu zamani za kale, tangu zamani za kale.

Utimitizo - Mathayo 1:1. Hii ni kumbukumbu ya maisha ya Isa, Masihi, mwana wa Daudi, [Bethlehemi] mwana wa Ibrahimu.

Unabii Zekaria 9:9. Furahi sana, Ee binti Sayuni! Piga kelele, Ee binti Yerusalemu! Tazama, mfalme wako anakuja kwako; ni mwenye haki, mwenye wokovu, ni mnyenyekevu, amepanda punda, juu ya mwana-punda, mtoto wa punda.

Utimito - Mathayo 21:6-7. Wanafunzi wakaenda, wakafanya kama Yesu alivyowaagiza, wakamleta punda na mwana-punda, wakaweka mavazi yao juu yao, akaketi juu yake.

Unabii wa Isaya 53:5. Bali alijeruhiwa kwa makosa yetu, alichubuliwa kwa maovu yetu; adhabu ya amani yetu ilikuwa juu yake; na kwa kupigwa kwake sisi tumepona

Utimito - Mathayo 27:26. Ndipo akawafungulia Baraba; lakini Yesu alimpiga mijeledi na kumtoa ili asulibiwe.

Unabii wa Isaya 53:7. Alionewa, na aliteswa, lakini hakufungua kinywa chake; kama mwana-kondoo apelekwaye machinjoni, na kama kondoo anyamazavyo mbele ya wakata manyoya yake, vivyo hivyo hakufungua kinywa chake.

Utimito - Mathayo 27:12-14. Yesu alipokuwa akishtakiwa na makuhani wakuu na wazee, hakujibu chochote. Pilato akamwuliza, "Je, husikii mashtaka mangapi wanayoleta juu yako?" Lakini Yesu hakujibu hata kidogo, kwa hiyo gavana akashangaa sana.

Unabii wa Isaya 53:9. Wakamjengea kaburi pamoja na waovu, na pamoja na tajiri katika kufa kwake, ingawa hakufanya jeuri yoyote, wala hapakuwa na udanganyifu kinywani mwake.

Utimito - Mathayo 27:57-59. Baadaye jioni hiyo, tajiri mmoja alifika kutoka Arimathaya. Jina lake lilikuwa Yosefu, na alikuwa amekuwa mfuasi wa Yesu. Akamwendea Pilato akaomba apewe mwili wa Yesu, naye Pilato akaamuru ufanyike. Hivyo. Yusufu akautwaa mwili, akauzungushia sanda safi ya kitani. Kisha akaiweka katika kaburi lake jipya alilokuwa amechonga kwenye mwamba. Baada ya kuviringisha jiwe kubwa kwenye mlango wa kaburi, aliondoka.

Alikuwa ni Kristo, asiye na dhambi, akimtii Mungu kabisa, kwa hiari kuutoa uhai wake kuwa dhabihu ya upatanisho kwa ajili yetu, hivyo kutimiza ahadi ya Mungu kwa Daudi na Ibrahimu.

Leo mwanadamu yuko chini ya utumwa wa dhambi. Tumewekwa huru kutoka katika utumwa wa dhambi kwa damu ya Kristo. Inachukua utii na uaminifu endelevu ili sisi kufika Mbinguni, nchi yetu ya ahadi, huku kila mara tukipigana na maadui wa Mungu.

Maswali

1. Mungu alizungumza moja kwa moja na Adamu, Nuhu, Ibrahimu, na Daudi.

Kweli _____ Uongo _____

2. Hakuna unabii kuhusu mkombozi

Kweli _____ Uongo _____

3. Isaya alikuwa nabii pekee aliyetabiri kuhusu Masihi.

Kweli _____ Uongo _____

4. Kulikuwa na zaidi ya unabii 50 wa manabii wengi ambao wote ulitimizwa katika Yesu wa Nazareti, Kristo.

Kweli _____ Uongo _____

5. Mungu alitoa ujumbe wake kupitia wafalme wa Israeli kwa manabii wake.

Kweli _____ Uongo _____

